

SZEMLE

Sallai István — Sebestyén Géza: A könyvtáros kézikönyve. 2. átdolg. és bőv. kiad. Bp. 1965. Gondolat. 832, XX l. 1 t.

Tíz éve jelent meg *A könyvtáros kézikönyvének* első kiadása. Akkor a *Magyar Könyvszemle* recenziója, DOMANOVSKY Ákos ezt az eseményt „újabb mérföldkő”-nek nevezte könyvtári szakirodalmunk fejlődésében. Az 1956 óta eltelt évtized igazolta ezt a megállapítást. DOMANOVSKY akkor mérlegre tette a kézikönyv értékeit, az adottságok kényszeréből eredő nehézségeit, javításra szoruló kisebb hiányságait. Kérdés, hogy most, a bővített és javított új kiadás megjelenésekor szükséges-e a változtatások áttekintésén túl ismét számbavenni elvi, szerkezeti, módszertani kérdéseket is? Azt gondoljuk, igen. Az eltelt tíz évben könyvtári irodalmunk és egész könyvtári életünk sokat fejlődött, változott. Változtak szempontjaink is. A kézikönyv, jelentőségénél fogva, megérdemli, hogy újra megvizsgáljuk, milyen mértékben tölti be hivatását a jelenlegi körülményeink közt, mostani, bizonyos pontokon módosított és lényegesen bővített kiadásában.

Hogy a feladat, amelyre a szerzők vállalkoztak, rendkívül nehéz és hogy az adott keretek közt nemzetközi viszonylatban is kitűnően oldották meg feladatukat, azt most is hangsúlyoznunk kell, ugyanúgy mint az első kiadás bírálója tette. Hiszen nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy olyan segédeszköz készüljön, amely minden könyvtárosnak jó, ugyanakkor, amikor a könyvtárosok feladata és képzettsége igen különböző természetű. Más igénye van egy termelészövetkezet és egy kutatóintézet könyvtárosának, másfajta segítséget vár a gyermekkönyvtár pedagógusa, mint egy nagykönyvtár speciális tudományos jellegű részletfeladatának végzője. Érthető tehát, hogy a kézikönyvben átdolgozott formájában is maradtak bizonyos egyenlenségek s a szerzők a további, remélhető új kiadások esetében újra és újra az előtt a feladat előtt fognak állni, hogy az egyre

fejlettebb körülmények adta lehetőségek fölhasználásával mindig jobban fokozzák a könyv értékét és a kritika se térhet ki a kézikönyvre váró feladatok elvi és gyakorlati szempontból való megvizsgálása elől.

Vizsgáljuk meg tehát közelebbről, mi ennek a kézikönyvnek a célja? Semmiképpen nem az, hogy minden könyvtáros minden igényét kielégítse, hogy minden fajta könyvtárosi munka minden problémájára feleletet, alapos kiképzést adjon. Nem lehet egyetemi tankönyv és lexikon sem. Főleg nem úgy, hogy minden fokú és minden típusú könyvtáros egyetlen segédkönyve legyen. Hiszen ha csak a tudományos könyvtárosok igényeit venné figyelembe, akkor is legkevesebb egy második MILKAU elkészítését kellene várnunk a szerzőktől. Csakhogy egy ilyen nagy terjedelmű — sőt a sokféle igény miatt annál még sokkal nagyobb — többkötetes kézikönyv nemcsak anyagi lehetőségeinket haladná meg sokszorosan, hanem elvesztené eredeti célját, a gyakorlati használhatóságot.

Nézetünk szerint egy gyakorlati célú könyvtári kézikönyv esetében a következő szempontokon kell lennie a főhangsúly-nak:

1. Legyen benne tömören a könyvtárra vonatkozó minden olyan alapvető ismeretanyag, ami minden könyvtáros számára szükséges, aki hivatását komoly érdeklődéssel végzi, aki ismerni akarja pályája múltját, jelenét, feladatait és aki fontosnak tartja azt, hogy a leglényegesebb szakmai kérdésekben tájékozódást tudjon adni a hozzáférőknek. Ezért szükséges például a röviden, de alaposan kidolgozott könyv- és könyvtártörténeti rész, vagy a könyvtárügy egészét bemutató fejezet.

2. Meg lehessen ismerni belőle minden könyvtártípus és minden könyvtári munka lényeges vonásait. Kisebb könyvtárak könyvtárosa számára azért, hogy meg tudjon birkózni minden ráváró feladattal, nagyobb könyvtárak könyvtárosa számára

pedig azért, hogy ne váljék szakbarbárrá, aki harminc évig egyetlen íróasztali lámpa fényének körén túl semmi mást nem ismert meg saját könyvtárából, akinek fogalma sincs kollégái munkájának lényegéről, értékéről, nehézségeiről, hanem ellenkezőleg, ha más munkakörbe kerül, nagyjából már előre tudja, milyen feladatai lesznek ott.

3. Megadja a fölvilágosítást olyan kérdésekre, amelyekkel akár alkalmilag, akár mindennapi munkájában szembekerül. Ilyen például a könyvkötészetéről szóló rész. Egy ilyen fejezetből természetesen senki nem fog megtanulni könyvet kötni, de mindannak benne kell lennie, amit a könyvtárosnak tudnia kell, ha állományának szakszerű köttetéséért felelős.

4. Benne kell lennie olyan lexikális adatoknak, amelyekre bármikor szüksége lehet a könyvtárosnak, de sem ideje, sem lehetősége nincs hosszabb kutatásra: pl. a papírvék méretei, nyomdai betűtípusok, a vízjelek helye a méretmegállapítás szempontjából, könyvtárosi némenklátúra.

5. Végül olyan szakirodalmat és olyan formában kell közölnie, amelyen keresztül mindenki a maga feladatai, szakképzettsége szerint szükség esetén tovább tud haladni a részletesebb ismeretek felé.

Természetesen mindez csak ideális elképzelés. Gyakorlati megvalósulása csak részben lehetséges. Amíg nincsenek minden területen alapos, használható kézikönyvek, addig *A könyvtáros kézikönyvének* kell bizonyos részletkérdésekben is messzemenő tájékoztatást adnia, főleg azok számára, akiknek nem áll a rendelkezésükre bővebb szakirodalom. A kézikönyv most még meglevő kényszerű egyenetlenségeit remélhetőleg fokozatosan ki lehet majd küszöbölni, ha sorra megjelennek a speciális részletkérdések kézikönyvei.

A következőkben a most megadott szempontok figyelembevételével próbáljuk meg a kézikönyv áttekintését a főfejezetek sorrendjében, mert a szerkezet logikus, azon lényegesebb változtatás nem szükséges.

Az első fejezet az új kiadásban nagyon értékes résszel gyarapodott. Ez az új rész, amely a könyv előállításáról szól (papírgyártás, papírméreték, nyomtatás technikája, betűtípusok, illusztráció-technika) a könyv legsikerültebb szakaszai közé tartozik. Pontosan az, aminek lennie kell. Senkit se akar bevezetni a nyomdásztechnikai ismereteibe, hanem annyit ad, amit a könyvtárosnak mulhatatlanul tudnia kell és a gyakran szükségessé válható adatokat.

Sajnos nem bővült azonban a történeti rész. Pedig a könyv és a könyvtár annyira történeti képződmény, hogy múltjának

ismerete nélkül a könyvtáros egy kicsit mindig idegen marad a maga egész munkaterületén. Ez a rész, amint már az előző ismertető is szóvátette, még egy közepes méretű közművelődési könyvtár könyvtárosának is kevés. És még hozzá kell tennünk, hogy mivel a legrövidebb összefoglaláskor a legnehezebb az elengedhetetlen minimum kiválasztása, sok egyenetlenség érezhető itt. Mindenekelőtt teljesen hiányzik a paleográfia, az írás történetének, legfőbb típusainak bemutatása, ha csak egy oldalon is, néhány illusztrációval. Szó van viszont egy állítólagos második hellenizmusról, ami a IX. században befolyásolta Bizánc műveltségét, de a mi művelődési körünkben nem tudunk semmi hatásáról. Ellenben hiányzik még a megemlítése is az európai íráskultúra hullámzásának, a Karoling reneszánszról és vele kapcsolatban mai írásunk kialakulásáról. Nem kapunk még futó képet se az európai humanizmus, az iskolázás, az írástudó és olvasó réteg, az egyetemek kialakulásának döntő szerepéről. A kézikönyv használója szinte semmit se tud meg az egyetemes és magyar nyomdászattörténetéről, a fontosabb régi könyvtípusokról. Pedig föltétlenül szükséges, hogy még egy egészen kis könyvtár könyvtárosa is találjon egy-két szót aldinákról, elzevirekről, FROBENIUSRÓL, HELTAL GÁSPÁRRÓL és TÓTFALUSI KIS MIKLÓSRÓL, KNER IMRÉRRŐL és az Egyetemi Nyomdáról. Hogy lehet azokat a kisebb könyvtörténeti kiállításokat létrehozni, amelyeket a kézikönyv említ, ha a könyvtáros ezen a téren semmi tájékoztatást nem kap? Igen nagy értékek kallódhatnak el, ha pl. egy vidéki könyvtáros még a legelemibb ismereteknek se tud utánanézni azzal kapcsolatban, hogy egy fölbukkanó régi könyv ér-e valamit és érdemes-e továbbítani megfelelő nagyobb könyvtárba. Ugyanilyen nagy hiánynak érezzük a könyvművészet és a bibliofília teljes hiányát. Ezek pedig rendkívül fontos kérdések az olvasás kultúrája, a könyvszeretete nevelés tekintetében.

Talán soknak látszanak ezek a kívánások, főleg ami a könyv- és könyvtártörténeti rész lényeges bővítését illeti, — (a két részt jobb lenne egybefoglalni), — de az a szerző, aki olyan remek tömörséggel tudta összefoglalni a könyv előállításáról szóló fejezetet, ezzel a kérdéssel ugyanolyan jól megbirkózott volna. Másrészt pedig a bővítések ellensúlyozására sok mindent el lehetne hagyni. Így mindenekelőtt el lehetne hagyni a kézikönyv egyes fejezeteit bevezető kisebb történelmi viszapillantásokat. Ezek a történelem egészéből kiszakítva úgyse mondanak semmit. Pl. a decimális szakozó munkáját nem

fogja jobban megismerni valaki azáltal, ha arról hall, hogy az ókori Alexandriában vagy a ninivei könyvtárban még más volt a rendszer. A mai könyvtáráépület tervezőjén se segít, ha a könyvtártörténeti részben 30 lappal előbb már olvasott Assurbanipál névvel találkozott. Ami ezekből a részekből fontos, azt bele kellene foglalni az összefoglaló történeti részbe, az ismétléseket pedig elhagyni. Az egyes kérdések tárgyalásánál csak a közvetlen előzményekre kellene utalni, amik csakugyan világosabbá teszik a mai állapot kialakulását, fontosságát, az új teljesítmény értékét. Így a magyarországi könyvtárak tarthatatlan szakkatalógus-állapotát, ami indokolta a decimális rendszer sürgős és szükséges bevezetését. Főlöszleges illusztrációkat is el lehetne hagyni, pl. a FETTERICS-kódex gyöngye képét, ami az új kiadás színes RANSANUS-képe után már fölösleges. Elhagyható a rotációs gép sok helyet foglaló homályos képe éppen úgy, mint a BADIUS-nyomda jelvényének ügyetlen rajzból átvett másolata. (Nem is 1498-ból való, mert a nyomda csak 1501 óta működött.) Helyet lehetne nyerni a kiadványfajokról szóló rész elhagyásával, mert egy könyvtárosnak nem kell példákkal magyarázni, milyen egy szótár vagy egy lexikon. (A megkülönböztetés lexikon és enciklopédia közt fölösleges, hiszen a *Filozófiai lexikon*, a *Lexikon des gesamten Buchwesens* és még rengeteg tudományos enciklopédia viseli a lexikon nevet.)

1. A könyvtáráépítésről és berendezésről szóló, az új kiadásban átdolgozott és bővített rész nagyon hasznos segítség, főleg olyan kisebb könyvtárak vezetőinek, ahol mód nyílik új épület emelésére, új berendezésre. Egy-egy nagykönyvtár építése ritka esemény s akkor olyan összetett feladat, hogy igen sok szakember közös munkájára, az egész könyvtári kollektíva éveken át tartó erőfeszítéseire, dokumentáció gyűjtésére stb. van szükség s a speciális adottságok, feladatok, funkciók folytán minden terv más és más lesz. Ezekről csakugyan kár volna itt sokat beszélni. Ezzel kapcsolatban csak néhány alapszempont, alaptípus említése szükséges. Nagyon ügyes ebben a tekintetben, kis és nagy könyvtárak számára egyaránt a raktárelhelyezési lehetőségeinek vázolója képes ábrázolásban. Ez a fél oldalnál is kisebb illusztráció többet mond mint oldalas szövegek. Ugyanílyen lehetett volna a főbb funkcionális összefüggések, a főbb tervezési típusok sematikus bemutatása. Például kár, hogy egyáltalán nem szól a katalógusok és a segédkönyvtár épületet szervező szerepéről, pedig döntő fontosságú az, hogy egy vagy két katalógusra épül-e a tervezet, központi vagy osztott segédkönyvtár van-e stb. Egyáltalán a katalógus nagyron mostoha szerepet kapott ebben a fejezetben. A külön katalógusteremnek még a neve se fordul elő, a katalógusszekrényről szóló rész pedig idokolatlanul a katalógizálási fejezetbe került, amikor a többi berendezési tárgy mind itt van. Itt csak egy katalógusszekrény-kép van, ami szerencsétlen módon olyan, hogy a fiókoknak nincs kihúzójuk. Ha már a katalógusszekrényeknél tartunk, érdemes lenne megemlíteni azt az üveglapos fiókokhoz hasonló, de jobb és olcsóbb megoldást, ami a pozsonyi egyetemi könyvtárban van, ahol az üveglapot két fémpálca helyettesíti. Nem kapunk adatokat a katalógusok helyigényéről se. A munkaszobák helyiségméreteinél pedig olykor érthetetlen túlméretezéssel találkozunk: a feldolgozó osztály egy dolgozójára 25–30 m², minden további után 9 m² sokkal nagyobb a szükségesnél, adminisztratív dolgozónként sem kell 12–16 m². Ugyanakkor a könyvkötészetben 4 dolgozó gépekkel és minden fölszereléssel, asztalokkal együtt csak 40–50 m²-t kap.

Nem tartjuk szerencsésnek azt se, hogy ennek a fejezetnek s szerzője szinte mint egyetlen modern megoldásról szól a szakosított olvasótermekről. Amennyire igaz, hogy a kisebb olvasótermek jobbak a nagyoknál, de kétséges, hogy ez okvetlenül együtt kell, hogy járjon a szakosítással. Ellene mond ennek a kutatófülkék terjedése, nehezíti is az olvasótermek egyenletes kihasználtságát és alig megoldhatóvá teszi a kézikönyvtárak szétválasztását, állandó, zavaró járkálást tesz szükségessé az egyes szakolvasótermek kézikönyvei közt. Jobb lett volna tehát inkább bemutatni a különböző lehetőségeket, előnyeikkel és hátrányaikkal, amelyek közül a könyvtáros a szükségletnek megfelelően választ. Még csak annyit ehhez a fejezethez, hogy korai arról írni, a megvalósult könyvtáráépületek közt, hogy „nagyszabású könyvtári létesítményünk az Országos Széchényi Könyvtár új épülete a Várban”. Legfeljebb új otthona, de még az is messze van a befejezéstől.

2. Az állománygyarapításról szóló fejezet küszködik talán a leginkább a kézikönyv alapvető kompromisszumával s ezen sok változást nem is nagyon lehet várni. Hiszen nehéz elképzelni, hogy külön kézikönyv tárgyalja ezt a kérdést. Ennyiben tehát indokolt, hogy a fejezet egyrészt teljes részletességgel mutassa a beszerzés mindenfajta technikai részletkérdését, de mellette olyan kiadványokat is közöl, amelyekre a legnagyobb könyvtáraknak is csak ritkán lehet szükségük. A nemzeti

bibliográfiák fölsorolását azonban jobb lenne áttenni a kézikönyv bibliográfiai fejezetébe, hiszen ezek nagy részét beszerzési célokra még legnagyobb könyvtáraink sem használják. Itt általában csak jelezni kellene a főbb fölhasználható bibliográfia-típusokat, példák említése nélkül és csak utalni a bibliográfiai fejezetre. Ezáltal sok fölösleges ismétlést, címek kettős közlését lehetne elkerülni. Ugyancsak átfedés van az olvasók beszerzési javaslataival kapcsolatban a kézikönyv olvasószolgálati részével. Itt is elég lenne az utalás. Viszont teljesen el lehetne hagyni az Orsz. Mezőgazdasági Könyvtár gyűjtőköri tervezetének sok helyet foglaló közlését. Meg kell még jegyezni, hogy a régi könyvek bekötésére adott irányítási irrealitás magasak.

3. Kitűnően sikerült a kézikönyvnek a katalógusokról szóló része. A katalógus a könyvtárosnak annyira mindennapi eszköze, hogy — bár van részletes címfelvételi és besorolási szabványunk a katalógizáló könyvtárosok használatára, — de annyit minden könyvtárosnak, a katalógus használatához is tudnia kell, amennyit a kézikönyv itt ad. Legfőképpen azt jegyezzük meg, hogy jobban ki lehetne fejteni a katalógusoknak mint egységes katalógushálózatnak a szempontjait, azt, hogy hogyan egészítik ki egymást, mennyiben kell a teljes állományt tartalmazniuk, vagy bizonyos pontokon elhagyhatók a fölösleges átfedések (pl. szakkatalógus és tárgyszó-katalógus együttes készítése esetén, vagy a tárgyszó-katalógus és földrajzi katalógus egymást tehermentesítő lehetőségei).

Azt, amit SEBESTYÉN Géza a könyvtári osztályozás elméletéről ír, aligha lehetne tömörebben és jobban megfogalmazni. El lehetne azonban hagyni a száz ETO szám című táblázatot, nemcsak azért, mert sok helyet foglal el és ilyen minden könyvtár a maga számára állíthat össze a legjobban, hanem azért, mert az ETO újabb átdolgozásai miatt részben már nem érvényes, illetve rövidesen érvényét veszti. Jó lenne viszont fölhívni a figyelmet a folyamatos pótlásokkal kapcsolatban a *DK-Mitteilungen*-re.

4. A raktározási fejezet könyvkötésről szóló része megint olyan mintaszerű, mint a könyvelőállításról írott. Az van benne és annyi, amennyi a könyvtárosa tartozik. Indokolatlanul körülményes azonban a raktári revízióról adott leírás, főleg pedig hosszadalmas és költséges az ajánlott mód. Sokkal egyszerűbb a hiányjelölés magában a raktári katalógusban. A könyvekben is fölösleges bélyegzéssel föltüntetni, hogy a revíziókor megvoltak, ha ez a katalógusból úgyszólván kiderül.

5—6. Némileg problematikus az olvasószolgálatról és a tájékoztatásról szóló két főfejezet egymástól való elválasztása. Főleg, ha a kézikönyv alapbeállítottságát tekintetbe vesszük, azt kell mondanunk, hogy a tájékoztatás a könyvtárak túlnyomó többségében az olvasószolgálat szerves és nélkülözhetetlen része. Inkább a bibliográfia és dokumentáció kerülhetne külön fejezetbe. Főleg akkor, ha az új kiadásban egyébként is lényegesen bővített bibliográfiai részbe illesztené bele a szerző a jelenleg a könyvbeszerzési fejezetben közölt bibliográfiákat.

Ami magát az olvasószolgálati fejezetet illeti, ez a rész túlzottan részletes, mintha semmit se akarna a könyvtáros egészséges érzékére, józan eszére hagyni. Főleg az igényfeltárásról szóló rész látszik szinte nyomasztónak és a könyvtárost és olvasót egyaránt túlterhelően módszeresnek. Ellenkező irányú maximalizmusnak érezzük viszont azt, hogy olyan hatalmas fogalmat és technikai fölkészültséget föltételező eljárásokkal és gépi berendezésekkel is megismerkedünk, mint a diktafonos kölesönzés, a fotoeljárásos kölesönzés, az elektronikus szuperautomata berendezés. Nem valószínű, hogy magyar viszonyok közt belátható időn belül még a legnagyobb könyvtárak is találkozzanak ezekkel.

7. Ami a különgyűjteményekről szóló részt illeti, nem lehet hibáztatni rendkívüli tömörségét, mert hiszen ezekben annyira speciális szakmunka folyik, hogy egy általános kézikönyvben csak a legfőbb vonalat lehet bemutatni róluk. Inkább csak azt lehetne még jobban érzékeltetni, hogy ezek a munkák milyen természetűek, mennyiben térnek el komplex jellegűknél fogva a futószalagmunkától, milyen föltételeket kívánnak meg a könyvtárostól és mi hasznuk van az egész könyvtárra nézve. Ezért nem szerencsés az, hogy elvi tisztázás, feladatok, típusok és lehetőségek általános megvilágítása helyett gyakran csak annyit mond, hogy így van az OSZK-ban. Igy azután erősen háttérbe szorul a kézirat-tári részben az irodalmi kéziratokkal szemben a tudományos kéziratok problémája, hiányzik a régi könyvekkel való foglalkozás általános, elvszerű kifejtése. Erdemes lenne aránylag részletesen felsorolni a kéziratok gyűjtésével foglalkozó szakintézményeket is, mert ilyen nagyon sok van (Orvostörténeti Könyvtár, Orsz. Természettudományi Múzeum, Nemzeti Galéria, a Néprajzi Múzeum adattára stb.). A gyermekkönyvtárakról szóló részt a magunk részéről a különgyűjtemények keretei közt nem tárgyalnánk, mert ez inkább könyvtártípus vagy olvasószolgálat kérdése.

8. A különgyűjteményi rész rendkívüli tömörségével ellentétben, a könyvtártervezésről írottak túlságosan részletesek és elméleti jellegűek. Pl. egy majdnem két oldalas szakasz szól a vezető kijelöléséről. Ez nem való egy könyvtárosi kézikönyvbe, mert nem a könyvtáros választja ki a maga vezetőjét, aki pedig kijelöli, az nem a *Könyvtáros kézikönyvét* fogja ehhez elolvasni. Főlölesleges a Műszaki Egyetem Könyvtára belső szervezetének kétoldalalás táblázata. Egy nagykönyvtár szervezete annyira a funkcióktól és történeti fejlődéstől függő, egyedi valami, hogy más könyvtár számára nagyon keveset mond. A Munka törvénykönyve egyes rendelkezéseinek felsorolása is nyugodtan elmaradhat. A vezető kézikönyvei közt föltétlenül ott kell lennie magának a Munka törvénykönyvének. A hosszú és erősen elméleti statisztikai rész is lehetne sokkal rövidebb, mert a veszedelem úgyis mindig fönnáll arra, hogy a ténylegesen végzett munkával szemben túlzott jelentőséget kap a statisztika. A szerző maga is hangsúlyozza, hogy a statisztika csak a munka segítője lehet, nem öncél, mégis félő, hogy a „változási viszonzyszámok”, „tervteljesítési viszonzyszámok”, „megoszlási viszonzyszámok”, „intenzitási viszonzyszámok” számítgatása túlságosan sok időt vesz el a könyvtári munkától és a vezetési életszerűségétől.

9. Az utolsó fejezet, a magyar könyvtárügy egészének rövid összefoglalása, minden könyvtáros számára nagyon hasznos segédeszköz.

Végül külön szerenénk néhány szót szólni az egyes fejezeteket bezáró bibliográfiai részekről. Ezek a bibliográfiák teljesítenek azt a célt, hogy az egyes szakterületeken dolgozó könyvtáros vagy ilyenek iránt érdeklődő, megkapja a további tájékozódás lehetőségét. Talán jobb megoldás lenne, inkább kevesebb címet közzölni a mostaninál, de tartalmi és értékelési megjegyzésekkel, mert így a használója nem tudja, mire van éppen szüksége a sok cím közül. Sok fölölesleges címet el lehetne hagyni, pl. dán vagy norvég nyelvű könyveket, amelyeket nyelvi okokból úgysem tudnak elolvasni nálunk. Elavult könyvek is akadnak a címek közt, pl. KUDORA *Könyvtártana*. Főlölesleges helypazarlással jár az, hogy igen sok cím kétszer fordul elő, olykor még ugyanannak a fejezetnek a bibliográfiájában is, különböző alfejezetekben. Elég lenne ilyenkor az utalás is.

Befejezésül még annyit, hogy míg az első kiadás ismertetője jogosan bírálta a kézikönyv elég silány külső kivitelezését, most elismerés jár a kiadónak és a nyom-

dának: (egy-két bosszantó hibát leszámítva, pl. a 262. ábra fejtetőn van, a 237. lapon az ó-egyházi szláv betűk átírása fölött elmaradt a fölirat) : a papír jó minőségű, a műnyomó papírra készült, szép illusztrációk vonzóvá teszik a kötetet, amelynek most már ott lenne a helye minden könyvtáros asztalán. Azért is foglalkoztunk olyan részletesen a kézikönyv azon vonatkozásaival, amelyekben még további tökéletesedést szeretnénk látni a jövőben, mert reméljük, hogy a második kiadást nem tíz év múlva, hanem sokkal gyakrabban egymás után fogják követni az újabb átdolgozott kiadások, mindig tökéletesebb, mindig csiszoltabb alakban és a kézikönyv speciális könyvtári szakirodalmunk erőteljes kibontakozása után is évtizedekre megmarad a részmunkákat összefogó központnak.

CSAPODI CSABA

Literárny archív. Martin, 1964. Matica Slovenská.

Figyelemreméltó az egyre fejlődő szlovák irodalomtudomány új publikációja, az évenként megjelenő *Literárny archív* első kötete. Az évkönyv szerkesztője, Peter LIBA tömör előszóban összegezi a kiadvány hivatását.

A *Literárny archív* a szlovák irodalom forrásaiból és dokumentumaiból közöl első sorban kevésbé ismert vagy ismeretlen adatokat. Ez azért szükséges, mert egyrészt az eddigi adatközlések szétszórtságuk miatt nehezen hozzáférhetőek, másrészt az irodalmi folyamatok, jelenségek értékelése lehetetlen rendszeres és alapos szövegkiadások nélkül. Az évkönyv létének szükségességét az is alátámasztja, hogy a Matica slovenská, ez a nagy múltú kulturális, egyesület ez idő szerint Szlovákia központi levéltárának szerepét is betölti.

A publikált anyag a bevezető szerint irodalmi jellegű lesz. Főként a Matica levéltári anyagának folyamatos kiadására gondolnak, de „a Literárny archív nem von maga köré sem idő-, sem földrajzi határokat”. Helyet biztosít az irodalomkritikának és az irodalomelméletnek, sőt kész XX. századi anyagok közzétételére is. A szerkesztő mindennek figyelembevételével öt részre osztja az évkönyvet: I. eredeti szövegek; II. forrástanulmányok; III. a kiadott dokumentumok kritikája; IV. bibliográfia, elméleti-módszertani tanulmányok a textológia köréből.

A mindenképpen dicséretes kezdeményezés első kötete változatos, értékes

anyaggal gazdagítja a szlovák irodalomtudományt, sőt nem egy szövegközlés közvetlenül számot tart a magyar tudomány érdeklődésére is.

Anton A. BANIK, a régi szlovák irodalomtörténet kiváló kutatója Szent PROKOP, Szent VENCEL és Szent VITUS középkori latin legendáinak podolini kéziratát publikálja. A megfelelő cseh—morva vonatkozásokkal való részletes egybevetés után közli a legendák teljes szövegét, amely a kötet végén gazdag fénykép-anyag illusztrációval bővül.

Jozef MINÁRIK népi próza-közleménye az Országos Széchényi Könyvtár anyagából készült. Vladimír MATULA Stanko VRAZ és A. B. VRCHOVSKÝ kapcsolatát dolgozza fel, a szlovák-délszláv kapcsolatok részeként. Pavol VONGREJ szövegközlése Ján KALINČIAKNAK, a szlovák széppróza első kiemelkedő mesterének ismeretlen és elfelejtett költeményeit tartalmazza. Ugyancsak VONGREJ PETŐFI forradalmár kortársa, Janko KRÁL' újonnan feltárt kéziratot anyagát közli. Ján V. ORMIS Ludovít KUBÁNI, a szlovák JÓSIKA kéziratot folyóiratának szövegeit publikálja.

A *Literárny archiv* II. részének apróbb közleményei között alig akad olyan, amelynek ne lenne magyar vonatkozása. Jozef ŠIMONČIČ például két ismeretlen BÉL Mátyás-levelet közöl Nagyszombat magisztrátusához; Jozef AMBRUŠ a XVIII. századból publikál dokumentumot, nagyrészt budapesti gyűjtés alapján. VYVÍJALOVA az MTA könyvtárából tette közzé a szlovák diákok Societas Slavica Aquila Nigrae néven Wittenbergben, 1783-ban működött egyesületének felvételi lapját és a társaság programját. Ján KOLLÁR méltatlanul elfelejtett kortársáról és harcostársáról, a késmárki líceumi tanár Matej SLVAKOVSKÝRÓL Eugen KLEMENTIS írt forrás-tanulmányt. Rendkívül érdekes a pozsonyi Szláv Intézet 1839-ben RUMY Károlyhoz írt levele is, ugyancsak Mária VYVÍJALOVÁ közlésében.

A III. rész mindössze egy, tartalmában azonban gazdag és igen fontos bibliográfiából áll. Címe: *A Sborník Matice slovenskejben a Literárnohistorický sborník-ban és a Slovenská literatúra-ban 1923—1960 között megjelent irodalmi dokumentumok jegyzéke*. Augustín MAŤOVČÍK bibliográfiája egybefoglalja a három évkönyv, illetve folyóirat szövegközléseit, és külön névmutatójával együtt kitűnő eligazodást nyújt a kutatóknak.

A *Literárny archiv* gazdag anyagával úgy hisszük nemcsak a szlovák, hanem a Közép-Kelet-európai tudományosság fóruma is lesz.

KÄFER ISTVÁN

Perényi József: A történész műhelytitkaiból. Bp. 1965. Gondolat. 179 [5] l. (Gondolattár 27.)

A Gondolat kiadó jól szerkesztett új ismeretterjesztő sorozata mint *jelenség* is a *Magyar Könyvszemle* figyelmére méltó. Minden kötet ismertetésére mégsem vállalkozhatunk. PERÉNYI József kis könyve azonban közel áll folyóiratunk történészolvasóihoz, akik — tudunkkal — összefoglaló módszertani munkát magyar szerzőtől régen nem olvashattak. PERÉNYI a feladatot több szempontból mintaszerűen oldotta meg. Három nagy fejezetben keresztül mindvégig sikerül az érdeklődést ébrentartania azzal az egyszerű fogással, hogy minden tételét a magyar történelem egy-egy fontos részletére, eseményére alkalmazva adja elő: az olvasó így fáradság nélkül megkapja történelmünk legrövidebb korszerű előadását s annak kapcsán felébred kíváncsisága a „műhelytitkok” iránt, amelyek segítségével a modern történész eljut ezekhez az értékes eredményekhez.

A második nagy érdeme PERÉNYINEK az, amiben minden magasabbrendű tudomány-népszerűsítés szerzőjével osztozik, vagy osztoznia kellene: olvasóit megtiszteli azzal, hogy saját új, máshol még le nem írt teóriáit szövi bele előadásába. Mindhárom fejezet tartalmaz ilyen, a szakembernek is érdekes, új felfogást, amellyel persze vitatkozni lehet, de hallgatással elmenni mellette nem. Legérdekesebb ezek között a periodizáció problémájának megszabadítása az elmúlt évtized dogmatikus erőltetésétől: PERÉNYI tér es idő dialektikusan összefolyó fogalmaival próbálja helyreilleszteni a történelmi materializmust vulgáris merevséggel alkalmazó tudósok tévedését.

Ha van hibája a kitűnő könyvnek, az talán a néha túlzásba vitt „társalgó” hang. Idetartozik az is, hogy a három fejezetcím látszólag szemléletessé teszi, valójában elburkolja az igazi tartalmat: a történelmi kritika, a történelmi elmélet és a történelmi ábrázolás *fejezeteken belül* mesteri módon és elegáns rövidséggel összefoglalt problémáit.

Da.

Parkhi, Raghunath Shatanand: Decimal classification and colon classification in perspective. London, 1964. Asia Publishing House. 545. l.

PARKHI 38 éves könyvtári gyakorlattal rendelkezik. Képesítését a madrasai egyetemen szerezte, RANGANATHAN tanítványa volt. A könyvtári munkában eltöltött 38 esztendő alatt 12 könyvtárban végzett

szakozási munkát és pedig a tizedes osztályozás szerint éppen úgy, mint a kettőspontosossal. 1944 óta az indiai egyetemeken adja elő az osztályozást. Jelen könyvének anyagát 1958/59-ben és 1962/63-ban tartott egyetemi előadásai szolgáltatták.

PARKHI könyvének célja a DEWEY-féle tizedes osztályozás és RANGANATHAN kettőspontos osztályozása legfontosabb jellemzőivel megismertetni az olvasót, összehasonlítva a két rendszert RANGANATHAN-nak az osztályozásra vonatkozóan megállapított szabályai fényében. PARKHI úgy látja, hogy a kettőspontos osztályozás megértése körül jelentkező nehézségeknek két oka van: először is az a körülmény, hogy nem ismerik RANGANATHAN összes írásait, másodsor pedig a megfelelő gyakorlat hiánya. PARKHI igyekszik e megállapításának tanulságait levonni. Könyvében RANGANATHAN minden az osztályozásra vonatkozó gondolatát vizsgálat alá veszi, a szükséges gyakorlatot pedig úgy próbálja olvasói számára biztosítani, hogy bőséges példákkal illusztrálja az elmondottakat.

A könyv három főrészből áll. Az elsőben DEWEY életének és művének méltatása után a tizedes osztályozást tárgyalja, a másodikban RANGANATHAN munkáját és életpályáját ismerteti, majd a kettőspontos osztályozás mibenlétét világítja meg, végül a harmadikban összehasonlítja a két rendszert olyan módon, hogy sorra veszi RANGANATHAN 33 osztályozási törvényét és miután részletesen elmagyarázta azokat, bemutatja érvényesülésüket mind a tizedes, mind pedig a kettőspontos osztályozás területén. Mondanunk sem kell, hogy az összehasonlítás a kettőspontos osztályozás javára dől el. A könyvet RANGANATHAN, majd a szerző előszava vezeti be, bibliográfia, valamint betűrendes mutató zárja.

Sikerült-e PARKHINAK célját elérnie? Érthetővé, könnyen felfoghatóvá tudat-e tenni RANGANATHAN rendszerét? Aligha volna őszinte a válaszuk, ha erre a kérdésre, minden további nélkül, igennel felelnénk, hiszen más könyveket is elő kellett vennünk, hogy PARKHI munkájának egyes részeit világosan lássuk. Ennek ellenére — úgy érezzük — igaztalanok lennénk, ha PARKHI könyvét nem értékelnék pozitívan. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy PARKHI első sorban az indiai egyetemek könyvtárszakos hallgatói és előadói számára írta azt. Már pedig a keleti és a nyugati gondolkozásmód mégiscsak különbözik. Ennek a különbségnek számlájára írjuk az elméleti általánosításnak azt a hypertrophiáját, amellyel PARKHI könyvében találkozunk s amit — a magunk részéről — szükségtelenül bonyolultnak talál-

unk. Valahogy így vagyunk a terminus technikusokkal is. Kétségtelen — és ezt RANGANATHAN maga is hangsúlyozta — hogy a könyvtártudománynak elsősorban terminológiáját kell kialakítania. De az önkényesen megállapított szakkifejezéseknek az a tömege, amellyel szerzőnknél találkozunk, szinte meghaladja nyelvújítás-korabeli íróink teljesítményét. S ha ehhez hozzávesszük, hogy a szakkifejezések betűjelzetekre rövidítve szerepelnek a szövegben, nem zárkozhatunk el az elől az érzés elől, hogy PARKHI a tudományos színvonal keresésében egy kissé túllő a célon. Erre vall egyébként az a körülmény is, hogy a mutató nem lapszámokra hivatkozik, hanem rejtélyes jelzeteket ad, amelyeknek megfejtése néha nem kis fejtörést okoz az olvasónak.

Mindeme — hangsúlyozzuk! — formai és nem tartalmi kifogások ellenére nagyon hasznosnak kell mondanunk PARKHI könyvének tanulmányozását. Két dolgot tanulhatunk meg belőle. Először is azt, hogy tisztelettel beszéljünk RANGANATHAN óriási munkájáról. Lehet, hogy néha fölösleges aprólékosságnak érezzük egy-egy „kánont”, de nem lehet el nem ismernünk, hogy RANGANATHAN az osztályozási munka logikáját, jóformán minden előzmény nélkül, olyan alapvetően érvényre fektette le mint — *sit venia verbo!* — ARISTOTELES az egyetemes gondolkozását. A másik dolog, amit PARKHI könyvének áttanulmányozása sugall az, hogy vegyük elő RANGANATHAN rendszerét és lépésről-lépésre haladva hasonlítsuk össze az ETO-val. Amíg ezt a munkát el nem végezzük, RANGANATHAN rendszere — bár véleményünk szerint alaptalanul! — mindig fenyegető ismeretlenként ül tudatunk hátterében és azzal ijesztget, hogy egy talán sokkal tökéletesebb rendszert alkalmazhatnánk könyvtárainkban, ha vennők a fáradságot, hogy alaposabban megismerkedjünk vele.

TAKÁCS MENYHÉRT

MacKinney, Loren: Medical illustrations in medieval manuscripts. London, 1965. Wellcome Historical Medical Library. XVII, 263 l. (Publications of the Wellcome Historical Medical Library. New series 5.)

A világ legnagyobb orvostörténeti szakkönyvtára, a londoni Wellcome Historical Medical Library — miután már közreadta 1641 előtt megjelent könyveinek és 1650 előtt készült kéziratának a katalógusát — ismét olyan kötetet adott ki, amely nemcsak a tudománytörténet művelőinek az érdeklődésére tarthat számot. Az új ki-

advány a középkori kódexekben található orvosi tárgyú miniatúrákkal foglalkozik. Célja — mint a szerző az előszóban kijelenti, — nem az, hogy a laikusoknak népszerű képeskönyvet vagy a szakmabeli tudománytörténészeknek orvostörténetet adjon, hanem a történelmet kedvelő orvosoknak és az emberi gyógyításért folytatott évezredek küzdelem iránt érdeklődő laikusoknak az igényét igyekszik kielégíteni a képek bemutatásával és magyarázatával. A könyvnek azonban csak az első fele felel meg ennek a célkitűzésnek. Itt ugyanis 14 fejezetbe csoportosítva a kötet végén található képeket elemzi, s mintegy szemléltetés útján ismereti a középkori orvoslást.

Számunkra azonban érdekesebb a könyv második része, amely a világ 24 országában található, illusztrált orvosi kódexek jegyzékét tartalmazza. A szerző személyesen is átkutatott egy sor könyvtárat, s ahova nem jutott el, onnan levelezés útján szerezte be a szükséges adatokat, illetve lehetőleg a mikrofilmeket is. A gyűjtést eredetileg három irányból is leszkiftette: csak az 1500 előtt készült, csak a nyugati nyelvű és csak az orvosi tárgyú kódexek miniatúráival akart foglalkozni. Ezeket a határokat a munka során mindhárom vonatkozásban túllépte. A jegyzékben ugyanis szerepel 22 kódex a XVI—XVII. századból, ezek nagy része (valamint néhány korábbi is) arab vagy török nyelvű. Orvosi tárgyú ábrázolást számos nem orvosi műben is talált, s ezért számos naptárt (érvágás!), bibliát és más művet is felsorol a jegyzékben. Főleg ez utóbbi vonatkozásban a gyűjtés még csak szórványos, s itt lát a szerző további feladatokat a maga számára.

A jegyzék 169 könyvtár 826 kódexét írja le. Mindegyiknek megadja a jelzetét, lehetőleg a szerzőt és a címet, ha ez nincs, akkor röviden megjelöli a tartalmat, továbbá a keletkezési időt, végül a nyelvet, ha az nem a latin. Ezután sorolja fel a miniatúrákat lényegében az első részben alkalmazott tárgyi csoportok (pl. anatómia, sebészet, diagnosztika, szülészet) szerint. A kódexek a lelőhelyek (városnév, könyvtár) betűrendjében, egy-egy gyűjteményen belül pedig jelzetek szerint szerepelnek a jegyzékben.

A kódexek túlnyomó része a XIII—XV. században készült (381 a XV., 266 a XIV. és 92 a XIII. században). A legrégebbi az Österreichische Nationalbibliothek híres DIOSKORIDES-kódexe az 500-as évek elejéről. A szerzők között természetesen a három nagy ókori orvos szerepel a legtöbb művel: GALENUS (54 kódex és 17 Pseudo-Galenus mű), HIPPOKRATES (51 kódex) és DIOSKORIDES (32 kódex és 15 Pseudo-

Dioskorides mű). A középkori szerzők közül a két nagy arab tudós: AVICENNA (36 kódex) és ALBUCASIS (31 kódex) emelkedik ki.

A kötet végén 18 színes és 86 fekete-fehér kép ad bőséges betekintést egyrészt a középkori orvoslásba, másrészt a miniatúrafestészetbe, bár a képeknek elsősorban nem művészettörténeti, hanem tudománytörténeti jelentőségük van. A képek közül a művészileg legjelentősebbek általában nem orvosi kódexekből származnak (pl. a két MANTEGNÁNAK a Brooke-Antiphonaléból származó gyönyörű miniatúrája).

A jegyzékben egy Magyarországon levő kódexet találunk: az Egyetemi Könyvtár híres ALBUCASIS-kódexét, amelyet BERKOVITS Ilona a Magyar Könyvszerkesztés részletesen ismertetett (1937. 229—240. l.).

DÖRNYEI SÁNDOR

Strasser, Kurt: Die Wiener Presse in der josephinischen Zeit. Wien, 1962, Notring der wissenschaftlichen Verbände Österreichs. 148 l.

A bécsi egyetem sajtótudományi intézetében folyó alapos munka dokumentuma Strasser könyve az osztrák sajtóról II. JÓZSEF császár korában. Megérdemli, hogy ha megkésve is, de legalább rövid beszámoló formájában foglalkozzunk vele: hiszen ez a kor a magyar nyelvű sajtó első megjelenésének ideje is. Önként adódnak a párhuzamok, az összehasonlítási lehetőségek adatokban és módszerben egyaránt, annál inkább, mert mind a magyar, mind az osztrák sajtótörténetírás sokáig volt elhanyagolt terület és a felszázadnál régebbi időre visszamenő régi feldolgozások sokszor inkább akadályt, mint segítséget jelentenek.

Amellett úgy látszik, hogy az újságok történetének a forrásai éppoly veszendők, mint az újságok maguk — ezt olvassuk ki STRASSER művének bevezetéséből. A XVIII. századi osztrák — és részben magyar sajtótörténet forrásait kétszer is érte végzetes csapás: 1927-ben a Justizpalais, 1945-ben a Reichsrat levéltári gyűjteményének pusztulása.

Az 1780-es évek világviszonylatban is legjelentősebb életszakasza a Habsburg-birodalom sajtójának. A bécsi sajtó mind a lapok számát, mind tárgykörük változatosságát tekintve a német nyelvterületen a legmozgalmasabb, leggazdagabb. STRASSER három fő fejezetben tárgyalja előbb sajtó és állam kapcsolatait — II. JÓZSEF sajtópolitikájának és cenzurarendszerének a gyakorlati kihatásait helyezi inkább előtérbe, mind elvi-világnézeti alapjait (utób-

biak tárgyalásánál egyébként nem mulasztja el a mi SASHEGYI Oszkárunk könyvére is utalni) — majd a lapok „spektrumát” — a német és más nyelvű hírlapokat, a napilapokat (az első 1783-ban indult Bécsben) és az igen korán jelentkező „digest”-szerű újságkivonatokat (tudjuk, hogy ANDRÁD Sámuel Magyarországon is akart ilyet kiadni), a különböző átmeneti formákat hírlapok és folyóiratok között, azután a valóságos folyóiratokat tárgykörük (tartalmuk) szerint tagolva — végül az előállítás és kiadás kérdéseit, valamint az újságírók helyzetét. Különösen levéltári vonatkozásban értékes forrásjegyzék, bibliográfiai és biográfiai függelék, valamint szemléltető táblázatok zárják le az alapos monográfiát.

A könyvtári állományok hiányosságára vezethető vissza, hogy STRASSER a kor bécsi magyar nyelvű sajtóját 7 sorban intézi el. A *Magyar Kurir* és a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* címét ismeri, viszont az elsőnek melléklapját nem említi. Helytelenül tünteti fel Szacsvey lapjának megszűnési dátumát. Magunk is tapasztaltuk, hogy a bécsi nemzeti könyvtár katalógusából a XVIII. századi bécsi magyar lapok hiányzanak. STRASSER adatai tehát levéltári nyomokon nyugszanak. Ilyen vonatkozásban viszont új és bennünket is érdeklő adat, hogy a *Magyar Kurir* postai példányszáma 530 volt, az összes bécsi nem-német nyelvű lapokénál magasabb.

Magyar vonatkozásban helyesen ítéli meg az *Ephemerides Vindobonenses*-t, feltételezi, hogy annak terjesztési területe elsősorban Magyarország volt. (Sajnos, a magyar nyelvű tudományos irodalmat, így KÓKAY György idevágó tanulmányát sem ismeri.) Az *Ephemerides Vindobonenses* évfolyamaiból is csak *egy félév* van meg Bécsben! Mindez újabb fényt vet az Országos Széchényi Könyvtár utóbb sokszor bírálgatott Hírlaptára teljes példányainak értékére: STRASSER műve bizonyítja, hogy amit itt épségben és jól megőriztünk, azt eredeti megjelenési helyén sem tudnánk többé fellelni.

Igen érdekesekek többek között — hiszen még sok fontos részletet kellene idézni a kis könyvből — a lapok jövedelmezőségének adatai. Általában nagyok a kiadók bevételei: a nettónyereség például a már naponta kétszer megjelenő *Wiener Früh- und Abend-Blatt*-nál elérte az évi 100% -ot, pedig az előfizetők száma mindössze 780 és a lap hirdetésekét nem közölte! Itt is van magyar vonatkozás: a legjelentősebb lapkiadó TRATTNER János Tamás.

STRASSER könyvével ezentúl a magyar sajtótörténet művelőinek is számolniuk kell.

DEZSÉNYI BÉLA

Bulling, Karl: Die Rezensenten der Jenaischen Allgemeinen Literaturzeitung im zweiten Jahrzehnt ihres Bestehens 1814—1823. Weimar, 1963, Böhlau Nachf. 345 l. (Claves Jenenses 12). — **Bulling, Karl: Die Rezensenten der Jenaischen Allgemeinen Literaturzeitung im dritten Jahrzehnt ihres Bestehens 1824—1833.** Weimar, 1965, Böhlau Nachf. 304 l. (Claves Jenenses 13.)

A *Magyar Könyvszemlében* (1964. 96—97. l.) már megemlékeztünk Karl BULLING értékes forráskiadásáról, amelyben a múlt század első felével foglalkozó német irodalom- és sajtótörténezők számára feltárta a *Jenaische Allgemeine Literaturzeitung*ban megjelent recenziók szerzőit. Akkor az első évtizedre vonatkozóan közölte az eredeti szerkesztőségi iratok alapján az ismertetések és szerzőjük jegyzékét. Ezt a munkáját folytatta, s két újabb kötetben a további húsz évfolyamot dolgozta fel. Az újabb kötetek szerkezete híven követi az elsőben kialakított módszert: az első részben az ismertetéseket sorolja fel a megjelenés, az ismertetett könyv és a recenzió legfontosabb adataival. A második rész a recensensnévsor folytatása utalással az ismertetésekre. A köteteket végül a recensensek névmutatója zárja le.

A *Jenaische Allgemeine Literaturzeitung* 1814 és 1833 között továbbra is a vezető német kritikai orgánumok közé tartozott, s évenként mintegy 800—1200 új könyvről számolt be olvasóinak. Munkatársi gárdája is változatlanul széles maradt. Az első tíz évben működő 716 recensenshez a következő évtizedben 284, majd 1833-ig további kerekén 300 új munkatárs csatlakozott. (Természetesen az idők folyamán a korábbiak közül számosan „lemorzsolódtak”.)

Az első években — mint annak idején már említettük — két magyar névvel: RUMY Károly Györggyel és SCHEDIUS Lajossal is találkozunk a recensensek névsorában. Ők tovább nem dolgoztak a lap számára, s Magyarországról újabb munkatárs sem jelentkezett. A két új kötetben azonban számos magyar szerző művét találjuk az ismertetett könyvek között. BULLING — sajnos — a műveket csak a szerző vezetéknevével vagy a cím első szavával jelzi, nem ad teljes címléírást, s utal a Messkatalogra, ahol a többi adat is megtalálható. Így — a Messkatalog nélkül — nem lehet megállapítani minden esetben, hogy melyik mű hungarikum, hiszen a „Versuch”, „Archiv”, „Schreiben”, „Sammlung”, „Über die...” stb. címkezet semmit sem árul el a tartalomról. A szerzői nevek között azonban így is számos magyar tudós nevét találjuk, akik a legkülönbözőbb tudományágakat képviselik: stilisztika és élettan, numizmatika és

agrártudomány, klasszika filológia és földtan egyaránt szerepel. Így 1814-ben Galletti gothai tanár ismertette RUMY Károly György *Theoretisch-praktische Anleitung zum deutschen prosaischen Styl* (Wien, 1813) c. munkáját. LENHOSSÉK Mihály két élettani munkájáról is jelent meg recenzió: 1819-ben DIRUF bambergi orvos a *Physiologia medicinalist* (Pest, 1816–1818. 1–5. köt.), 1823-ban pedig WILBRAND giesseni tanár az *Institutiones physiologiae-t* (Vienna, 1822. 1–2. köt.) mutatta be. 1815-ben LIPSIVS drezdai könyvtáros gróf VICZAY Mihály *Musei Hedervarii in Hungaria numeros antiquos graecos et latinus descripsit* (Vindobonae, 1814. 1–2. köt.) c. művéről írt. 1816-ban JOHN berlini tanár GERGELYFFI András *Analysis quarundam aquarum mineralium Magni Principatus Transylvaniae* (Claudiopoli, 1814) c. könyvével foglalkozott. 1822-ben RUMY Károly György *Über Horazens V. Satyre* (Wien, 1822) c. munkáját DIETZ, a gustrowi gimnázium szubrektora recenziálta. A példákat meg folytathatnánk, de ennyiből is látszik, hogy tudománytörténetünk számára is érdekes adalékokhoz nyújt forrást BULLING műve.

DÖRNYEI SÁNDOR

MacDougall, Curtis D.: The press and its problems. Dubuque (Iowa), 1964, WM. C. Brown. [6] 532 l. (Brown Journalism series.)

Az Evanston-i (Illinois) North-western University sajtótudományi professzora terjedelmes könyvében teljesen eltér a megszokott amerikai sajtó-kézikönyvek módszerétől. A könyv címében a második főnév fejezi ki a tulajdonképpeni témát, nem rendszerezés, nem mindenre kiterjedő monográfia a célja, hanem problémák felvetése. Fejezetei ezeknek a legújabb időkben felvetődött vagy kieleződött problémáknak a sorrendjében haladnak és minden fejezet végén gazdag irodalmat, téma-bibliográfiát adnak, amely egy-két maradandó értékűnek tekintett könyvfeldolgozás mellett a kérdés körül a legutóbbi években zajló vagy lezajlott vitákat öleli fel főleg hírlap- és folyóiratcikkek bőkezű felsorolásával. Az irodalommutatók tehát a legmodernebb forrásanyag kritikai bibliográfiájává állnak össze — de maguknak az egyes fejezeteknek az anyagát is példák és viták adják, nem elvek és definíciók. Csak a különféle álláspontok és a sokágú gyakorlat szabatos, de eleven ismertetése után fogalmazza meg saját állásfoglalását egy-egy kérdésben. A tényeket megvilágító példák néha történelmi visszapillantások —

mint a sajtó hatására vonatkozó szkeptikus vélemények bevezetésére az 1936. évi elnökválasztás eseményei, amikor a lapok túlnyomó része ROOSEVELT ellen írt és a közvéleménykutatások többsége sem hitte, hogy az elnököt mégis újra fogják választani — még többször a jelen irodalmából és vitáikraiból vett kiadós idézetek.

Adatok és szembenálló felfogások gyűjteményével állunk tehát látszólag szemben és a fejezetek egymásutánja — a modern sajtó szerepe, sajtó és demokrácia, sajtó és közönség, tények és vélemények, a sajtó-ellenőrzés, sajtó és törvény, az egyén és a hír, mit illik megírni, mit nem, a sajtó szerepe az antiszociális magatartásban, a hír és a szenzáció, a jövő újságja és újságírása — is inkább a problémák fontossági rendjét, nem valami rendszerben elfoglalt helyét követi. (Megjegyzendő, hogy nem minden fejezetcímet soroltunk fel és a címeket nem szöszterint fordítottuk.) És mégis, egy egységes, átgondolt felfogás vonul végig MacDougall könyvében.

A sajtót, — persze elsősorban az amerikaiakat — úgy, ahogy van, realitásnak fogja fel és a vele szemben támasztott követelményeket a reális lehetőségek szempontjából bírálja el. Elterjedt vélemények, hiedelmek reális analízisét igyekszik adni. Persze, ebből a modern nagytőkés sajtóra nézve kedvező következtetések adódnak: ez a sajtó, ha nem is tökéletes, de megfelelő etikai mércével rendelkezik, különleges esetekben körültekintéssel jár el. Ha bizonyos híreket elhallgat, vagy elmellőz, gondosan megfontolja: a közlés vagy a hallgatás szolgálja-e inkább a közérdeket. Vitatja, hogy a hirdetőik döntő befolyást gyakorolnak-e a lapokra. Sok példát hoz fel — persze különösen a legnagyobb példányszámú lapok gyakorlatából — amikor a kiadó csábító ajánlatoknak is ellenállt, ha politikai vagy etikai elvet látott veszélyeztetve a nagy hirdetőik által. Persze, az újságok — főleg a kisebb tekintélyűek — „ellenállása” sem mindig lélekemelő: vannak fenyegetéssel kicsikart hirdetések is. A fenyegetésekkel „dolgozó” „Pressure group”-ok, valamint a nem mindig ellenőrizhető eszközöket használó „public relations”-vállalkozók terrénuma nem kizárólag az újság, működésük az egész közléltre kihat Amerikában és hatásuk rajzában a szerző egyáltalán nem kíméletes.

Nem helytálló MACDOUGALL adatai szerint az az elterjedt vélemény sem, hogy az újság „szenzációs” beállítású hírei fokoznak a bűnözési hajlamot: a bűnesetekre fordított lapterjedelem aránylag igen kicsi és a bűnügyi hírek fogalmazása — noha például bírósági tárgyalások és kivégzések színes leírását határozottan el

kell ítélni — inkább elrettentő, mint csábító. Magát a „szencziót” is több szempontból kell megítélni, mondja a szerző (425 s. kk. l.): nem lehet elemi csapásról tudósítani részvétet és rémületet keltő részletek nélkül, nem lehet ma már úgy bánni egy döntő csata hírével, mint a *Times*, amely annakidején a Waterloo-i ütközetet $\frac{1}{4}$ hasábon intézte el.

Ehhez a példához kapcsolódik MACDOUGALL könyvének számunkra legérdekesebb *módszertani* tanulsága. Történelmi példákra is hivatkozik a modern adottságok ismertetése mellett. Sőt, több fejezeténél alapos történelmi visszapillantással teszi érthetővé a mai helyzetet. Az amerikai sajtókutatók a legutóbbi években mintha kezdenének kiábrándulni vizsgálataik eddigi legerősebben és legtudományosabban művelt ágából a statisztikai módszerű felmérésekből, amelyek között a legérdekesebbek az újság tartalmának és az olvasók érdeklődésének analizésére vonatkoztak. A történelmi módszer újabb megbecsülésén kívül a társadalmi szükségletek, a jogi problémák és technikai követelmények mélyebb hatásával való foglalkozás látszik előtérbe kerülni.

Ennek az átalakuló módszernek egyik eredménye például az információ és az állásfoglalás új viszonyának meghatározása az újságban. (182. s. kk. l. „Presenting Facts and opinions”.) Míg azelőtt az amerikai sajtó legfőbb erősségének a pártatlanság és befolyásolhatatlanság garanciájának hitték a hír és a szerkesztőségi kommentár éles és szigorú elválasztását, a „tisztá információt, addig MACDOUGALL, mintha a hosszú európai tapasztalathoz térne vissza, feltárja, hogy a tiszta hírszolgálat nem csak lehetetlen, de nem is mindig hasznos és helyes. A hírt és a hírmagyarázatot, hírgyűjtésű anyagot és szerkesztőségi véleményt egybeolvasztó újfajta tudósítói munka értékét bizonyítja az utóbbi három évtized alatt elterjedő „news magazine”-ok, riportokat, tudósításokat, hírosszefoglalókat és magyarázatokat tartalmazó hetilapok nagy sikere.

Az utolsó fejezet az újságírás legújabb problémáit: az elektronika és az automatizálás várható hatását tárgyalja, de olyan izgalmas új társadalmi jelenségeket is, mint a külvárosi és peremvárosi sajtó jövője Amerikában. Az amerikai nagyvárosok dolgozóinak nagyrésze — New-Yorkban 3 ötöde — a város peremén és a külvárosokban lakik. A meglévő helyi sajtó egyszerre új feladatok előtt találja magát egy hírtelen felduzzadt új közönséggel szemben.

Index teszi teljessé az igen tanulságos és sok új megállapítást hozó könyvet, saj-

nos az indexben a fejezetek bibliográfiai függelékében idézett szerzők neve nem szerepel.

DEZSÉNYI BÉLA

Papas, William: *The press.* London, 1964, Oxford University Press. [16] lev.
Hudson, Derek: *The boys' book of the press.* London, 1964, Burke. 144 l.

Két népszerűsítő könyv a sajtóról, a második kifejezetten ifjúsági olvasók számára. Mindkettő külső megjelenésével is propagálja azt a mesterséget, amelyet megértetni és — úgyszólván pályaválasztási tanácsadóként — a fiatalokkal, szinte már a gyerekeken kezdve megkedveltetni kíván.

Az első tulajdonképpen nem is más, mint képsorozat a sajtó történetének, a szerkesztőségek berendezésének, munkamegosztás szerinti tagoltságának, az újságüzemnek — nyomdai és kiadói apparátusnak — szemléltetésére. A finom technikával reprodukált rajzok különleges, korszerű „szép könyvvé” teszik ezt az albumformájú kis művet. A könyv és a modern hírlap ismerője előtt kedvező fénybe állítják a szerző művészetét, aki egyébként a *Guardian* és a *Sunday Times* közismert karikatúristája.

HUDSON könyvében már a szöveg a lényegesebb, bár ez is száznál több illusztrációval (köztük sok nem közismert régi újság-címoldal meg ugyancsak régi nyomdaábrázolás) teszi világosabbá az újságok történetét, a szerkesztőségek belső életét, a kiadói és a nyomdai tevékenység részleteit. HUDSON, a lelkiismeretes, tudományos módszerrel dolgozó népszerűsítő példájára, nem sajnálja a közismert anyagot új példákkal, új adatokkal is alátámasztani, így számos részletkérdésben — különösen az angol sajtó történetét, az angol szerkesztőségek munkamódszereit illetően — a szakember számára is tud értékes információt hozni. A történetben egészen a legújabb időkig megy el: a THOMSON-féle újságröszét éppúgy szerepel benne, mint az új, automatizált újságüzem, amely nem csak utópia vagy elképzelés ma már, hiszen a *Times* parlamenti tudósításai már néhány éve teletypesetter útján, közvetlenül a helyszínről kerülnek az újság kiszedett oldalaira.

Nem érdektelen, hogy a szerkesztőségi könyvtár külön fejezetet kap, nem csak kézikönyvtár ez, hanem nélkülözhetetlen, minden fontosabb kérdés eldöntésénél igénybevehető házi dokumentációs központ.

DEZSÉNYI BÉLA

(Ambur, Paul): 150 **ekslübrist puugravü-üris Johannes Juhansoo**. Ekslübriste näituse katalog. Tallin, 1964, Eesti Nsv. Kultuurministeerium. 31 l., 32 ill.

A Szovjetunió népeinek exlibrisművészetéből Európa-szerte az észteké a legismertebb. Az észtl exlibrisművészet népszerűségét művészeik termékenységének, mai nyelvre áthangolt szimbolikájuknak, kitűnő metszőtechnikájuknak és európaiságukban is majd minden lapjukból kiáradó sajátosan hazai levegőjüknek köszönheti. Az észtl kisgrafika felvirágzásához nagyban hozzájárult az állami támogatás is; mi sem mutatja ezt jobban, mint az a tény, hogy Johannes JUHANSOO exlibriskiállítását az Észtl Kultuszminisztérium rendezte meg.

Johannes JUHANSOO Richard KALJO mellett Észtország legismertebb és legnépszerűbb exlibrisművésze. Munkásságát az 1964. okt. 2. és okt. 31. között megrendezett kiállítás katalógusában Paul AMBUR ismerteti, akit méltán nevezhetünk az észtl exlibrisművészet európai nagykövetének, mert egymás után rendezti — belföldön és külföldön egyaránt — az exlibriskiállításokat, az észtl exlibrisművészetet népszerűsítő cikkeivel pedig a világ minden exlibris-folyóiratában találkozhatunk.

JUHANSOO 1919. május 20-án született Vädrasban. Művészeti tanulmányainak befejezése után a grafika legkülönbözőbb

területein dolgozott: a karikatúra, a könyvillusztráció, a plakát mind sokat köszönhet korszerű művészetének. Exlibrisszel 1957 óta foglalkozik, és fametszetű könyvjegyei csakhamar népszerűekké váltak. 1957 és 1963 között exlibris-munkássága 150 kitűnő lapot eredményezett; e gazdag termést mutatta be a kiállítás és katalógusa. Az 1960-ban megjelent *25 ekslübrist puugravüüris* c. kiadványban exlibriseit éppen úgy megtalálhatjuk, mint a Szovjetunió exlibrisművészetét bemutató legújabb kiadványokban. Legszebb lapjai 1960-ban Csehszlovákiában (Prága, Plzen), 1961-ben Lengyelországban (Sopot) és Dániában (Kopenhága) is kiállításra kerültek. Az 1962-ben Moszkvában megrendezett észtl exlibriskiállításán a kiállított 478 lap közül 36 lap JUHANSOÓÉ volt.

JUHANSOO exlibrisművészetének a rafinált egyszerűség, a változatos és gazdag tematika, mély természetszeretet (fával, virággal, állatokkal majd minden lapján találkozhatunk) és a régi szimbolikát is új ötletekkel gazdagító fantázia a titka. Metszőtechnikáját a folthatóság és vonalas metódus téma-követelte változó alkalmazása jellemzi. Néhány kétszínű fametszete is megmarad az anyagszerűség határain belül. A betűmetszés igen erős oldala; a felirat szerves része exlibriseinek, és mindennütt a lap stílusához alkalmazkodik.

GALAMBOS FERENC

BIBLIOGRÁFIÁK

Hajdu Elemérné - Hámori Béla - Haraszhthy Gyula: **Közgazdasági Bibliográfia (Tervgazdaság, Statisztika, Számvitel). IV. kötet. 1959—1963.** Bp. 1965. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 630 l.

Negyedfzben jelenik meg a magyar közgazdasági irodalom bibliográfiája. A bibliográfia I. kötete az 1945—53. évek anyagát tartalmazta és 1955-ben jelent meg, a II. kötet — az 1954. évi közgazdasági irodalomról — 1956-ban, a III. kötet (az 1955—58. évek bibliográfiája) 1962-ben. A jelenlegi kötet jóval nagyobb irodalmat tartalmaz mint az előzők: a III. kötet 3560 tételével szemben 9486-ot.

A közgazdasági szakirodalom mennyisége tehát jelentékenyen növekedett — az országunk életében végbement változásnak megfelelően emelkedett ennek az irodalomnak színvonalja és változott a jellege is. Az anyag korszerűbbé válását jól mutatja, hogy míg az előző kötetben csak nyolctíz ökonometria művet találunk, ebben a kötetben már több mint százat — köztük

olyan kiváló, nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő munkákat, mint KORNAI: *Kétszínű tervezés-e*, vagy két könyve a beruházások programozásáról és a nyereség-érdekeltség matematikai vizsgálatáról. A korszerűsödést, a színvonal emelkedést azonban nemcsak egyes speciális témáknál tapasztalhatjuk: végigvonn az egész anyagon. A közgazdaságtudományak talán több kárt okozott a dogmatizmus, mint bármely más tudománynak: volt olyan esztendő, amelyekben — a klasszikusoktól eltekintve — tudományos mű meg sem jelent, csak az egyik oldalon a valóságtól teljesen elvonatkoztatott rossz propagandaművek, a másik oldalon a legszűkebb értelemben vett gyakorlathoz a legszorosabban tapadó munkák. Aztán megjelentek az első feccék, számuk lassan szaporodott — és a jelenlegi bibliográfiai kötet nemcsak vastkosabb az előzőknél, hanem anyaga is magvasabb.

A hatalmas anyag csoportosítása nagy feladat elé állította a szerzőket: nehéz